

ЕВРОПЕЙСКАТА ПОЛИТИКА НА ХДС В НАЧАЛНИЯ ЕТАП НА ИНТЕГРАЦИЯТА

Алексей Сунгеев

Във връзка със заглавието на статията е целесъобразно да се запитаме какво се има предвид в нея под начален етап на европейската политика. Основните принципи на интеграцията на Европа по метода “Моне-Шуман”, движението от икономика към политика, са представени в декларацията от 9 май 1950 година. Именно този момент може да се смята за начало на обединителния процес, на който сме съвременници днес. Следователно всички събития преди този момент могат да бъдат разглеждани като начален етап на подготовката за интеграция. Впрочем, за всяка една от държавите той може да има свои собствени хронологични рамки. За Германия, без всякакво съмнение, това е периодът от 1945 до 1950 година. От историческа гледна точка тази теза се нуждае от следното уточнение: след поражението на страната във Втората световна война немските политици не изоставят мисълта за създаване на единна държава. За по-голямата част от тях е ясно, че последното е възможно единствено и само на европейска основа, под което се разбира европейска интеграция. Периодът на окупация затвърждава подобни възгледи, тъй като само възплъщаването на европейската идея дава надежда за равносложно положение на Германия сред държавите победителки. Анализът на въпроса от гледната точка на една партия позволява да се спрем на проблемите за партийната подготовка на интеграцията. Статията се базира на изследователски хипотези, които ще бъдат разработвани и уточнявани по-нататък в зависимост от привличането на допълнителен материал. В дадения случай става дума по-скоро за фрагментарна история на едно пространство – рейнския регион. Авторът прави два разреза във времето. Първият е 1945 година, когато е обнародвано християнското разбирание за следвоенното развитие. Вторият е 1947 година, когато

на дневен ред е поставен окончателно въпросът за интегрирането на Германия в западните структури. Първият разрез позволява да се разбере какво представлява европейската идея от гледна точка на ХДС, а вторият – да бъдат засегнати проблемите на практическата политика, нейният европейски аспект. Тяхното обединяване ще доведе до множество хипотези, които си струва да бъдат проверени.

Програмната дейност на ХДС и европейската идея. След края на войната се образуват различни християндемократически групи, които стават основа за по-нататъшно партийно строителство. На 26 юни 1945 година по инициатива на д-р Андреас Хермес в Берлин е обнародван призив за създаване на Християндемократическа партия, подписан от 35 политици. Осем дни преди това (на 18 юни) започва работата по първата редакция на т.нар. Кьолнски тезиси на бъдещата партия, името на която все още не е изяснено. Тезисите са представени в края на юни. След конференцията на епископите във Верл през август 1945 година вместо “християнсоциален” влиза в оборот определението “християндемократически”. Формиращата се партия намира в Дюселдорф подкрепа от Карл Арнолд, бъдещия глава на правителството на провинция Северен Рейн-Вестфалия, и бившия обербюржермайстер д-р Роберт Лер. На 20 август групите от Кьоли, Дюселдорф и Вупертал се обединяват, в резултат на което е приета втората редакция на Кьолнските тезиси. В края на годината в Рейнланд има вече 21 окръжни партийни организации от 39 провинциални окръга. На срещата в Бад Годесберг на 14–16 декември 1945 година партията е наречена официално Християндемократически съюз. Продължава разработването на нейната програма. Трябва да се отбележи, че ХДС израства от провинциалните организации в различните окупационни зони, като едва на 20-22 октомври 1950 година в Гослар, т.е. след създаването на западногерманската държава, става окончателното формиране на партията на федерално ниво. Освен това ХДС се развива като партия, която обединява както католици, така и протестанти!

Трудно е да се надцени религиозната идентичност в политическото съзнание на част от елита в следвоенна Германия. Нека

анализираме в тази връзка редица документи. В първата и втората редакция на Кьолнските тезиси срещаме следните случаи, когато се споменават Богът и християнството: като средство за спасение на страната се посочва “искреното осъзнаване на християнските и европейски житейски ценности, които по-рано са властвали над немския народ и са го правели уважаван сред народите на Европа”, а “истинският християнски социализъм” се провъзгласява за една от целите на развитие на страната². И след това още по-детайлно: “Бог е господар на историята и народите, Исус е силата и законът на нашия живот”³, спасението и възраждането се крият в действеността на християнските жизнени сили на народа, затова демократичната държава се разбира като “християнска, немска и социална”. По този начин християнството се превръща в политическа идеология, благодарение на която могат да бъдат изградени или, ако се вземе под внимание цялата предшестваща християнска традиция, възродени истинската система от ценности и съществуващата на нейната основа държава. В този контекст националсоциализмът се възприема като временно, страшно опиянение от материалните ценности: “Националсоциализмът хвърли Германия в бедствие, примери за каквото няма в нейната продължителна история”⁴. Християнството получава и още една мисия – възраждане на демокрацията. Включването му в програмата на ХДС води до логично съставяне на систематичен план за обновление, който се доразработва достатъчно интензивно.

Логиката на първите Кьолнски тезиси е следната: необходимо е да се създадат условия за поява на свободен човек и свободна нация, да се гарантира уважаване на правата и свободите. При това “[и]скреността, честността и верността на дадената дума трябва да съпътстват... обществения живот”, а “социалният ред... [трябва да отговаря] както на демократичната традиция на немската история, така и на ценностите и духа на християнското естествено право”⁵. Предлагат се следните практически мерки: 1) укрепване на семейството (т. 2); 2) утвърждаване на принципа за справедливост като основа на държавата (т. 3); 3) приемане на гаранции за изразяване на собствено мнение (т. 4) и

религиозни свободи (т. 5); 4) подкрепа на правото на родителите да възпитават децата си (т. 6); 5) отказ от централизма в полза на федерално устройство на държавата (т. 8); 6) поощряване на дейността на дребния и среден бизнес (т. 11); 7) защита на профсъюзите и другите професионални организации (т. 12); 8) възстановяване на разрушените градове и села (т. 16); 9) подкрепа на гражданското общество или “на всички форми на обществен живот” (т. 17). Какви са изводите, като имаме предвид тази логика? Първо, държавата, според представите на ХДС, има за цел да предостави на гражданина колкото се може повече права и да го защити от злоупотреби. Второ, тя се опитва да се реабилитира за това, *което* е било причинено на гражданите през тоталитарното време. Именно с това се обяснява желанието да се създаде ефективна система, на която да *вярват*. Трето, политиките, които защитават този модел на държавно устройство, виждат в християнските ценности възможност да задържат разкрепостения индивид морално. Четвърто, тази система е логична. Тя е способна да активизира механизмите за вътрешна идентификация. Обръщането към немската история в европейски контекст, а след това и към толерантността и мира не е случайно. Базирайки се на това, според мнението на авторите на тезисите, немците би трябвало да построят стабилен демократичен ред на основата на исторически проверените ценности и да докажат неговата правилност. Външната политика като цяло и европейската идея в частност се възраждат в следвоенна Германия като част от вътрешната политика. Потвърждение за това е т. 19 от първите Кьолнски тезиси: “Основа на немската външна политика е уважението към другите народи и стриктното спазване на договорите... Германия трябва да изиграе водеща роля при осъществяването на мечтата на народите за вечен мир”⁶. Вторите Кьолнски тезиси детайлизират вътрешнополитическата програма за засилване на демокрацията в Германия.

В тази връзка изключително интересен е погледът от Франкфурт на Майн. Франкфуртските тезиси от септември 1945 година представят по своему логиката на държавното строителство. Нека сравним двете редакции на Кьолнските и Франкфуртските

тезиси. Основателите на ХДС в Хесен също искат по-различна Германия от “тази, която е била до 1933 или до 1914 година”⁷. Според тях немците са духовно болни. Болестта се казва пруско-германска история. Средство за нейното лечение е “идеята за право, за уважение към гражданина”⁸: “Новата държава трябва да предостави на своите граждани чрез конституцията точно описани граждански задължения и да им гарантира неприкосновени основни свободи чрез действителна защита от нападите на държавната власт”. Защитата на личността от държавната власт остава по този начин неизменна. По-нататък авторите на тезисите отричат войната като политическо средство. Нещо повече, междудържавните конфликти трябва да се решават на заседания на международна организация, поддържаща мира. От това следват два извода. Първият: такава организация би могла да бъде ООН, която се създава през 1945 година. Вторият: войната се разбира като средство за намеса на държавата в живота на човека, тъй като за това се споменава непосредствено след конституционните гаранции. Авторите на тезисите повдигат извънредно сложната тема за превъзпитанието, преодоляването на заблудите и самоопределянето: тъй като вместо националистическото трябва “да се появи ясно (geklärt) национално съзнание... каквото притежават другите велики народи, в което заедно с естествената любов към отечеството има достатъчно място за истинско световно гражданство (Weltbürgertum)”⁹. Мирогледните аспекти на християните и нехристияните се оказват единни по отношение на човешката личност. Затова се провъзгласява функционална независимост на църквата и държавата. В двете редакции на Кьолнските и Франкфуртските тезиси се отделя значително място на младежта, тъй като тя ще живее в плуралистичен свят, в който се цени уважението към народите и техните житейски форми. Денацификация по немски през този период – това е на първо място превъзпитаване на младежта: “Превъзпитаването на немския народ започва с превъзпитаване на немската младеж...”¹⁰. Фактически изграждането на демокрацията и нейната идейна основа е работа на по-възрастното поколение, а подредбата на демократичния дом е работа на младежта. Възможно е това да е една от причи-

ните, поради които К. Аденауер се страхува за немците и не бърза да напусне поста на федерален канцлер: ще бъдат ли готови те за съзнателно развитие на демокрацията¹¹. Представата за демократизация засяга и икономическата сфера. Авторите на Франкфуртските тезиси се обявяват за “икономически социализъм на демократична основа”¹² и икономическа демокрация¹³, под която се разбира обединяване на профсъюзите, използване на колективни тарифни договори, въвеждане на право за съучастие в предприятията. Така че и във Франкфуртските тезиси срещаме разбирания за необходимостта от ценностна преориентация, базираща се на овладяване на демокрацията.

Декларирането на целите и практическата политика могат и понякога се различават помежду си. Въпреки че, що се отнася до Германия в следвоенния период, трябва да се направят няколко сериозни уточнения: първо, за политическите загубата на доверие сред, по думите на К. Аденауер, “атомизираното население” би означавала както крах за тяхната кариера, така и мащабни вътрешнополитически проблеми. Второ, през 1945 година те представят своите мирогледни концепции и дават възможност в бъдеще да се провери резултатът от тяхната реализация. Трето, важно е, че в различните региони се формират или се обединяват повторно групи, осъзнаващи, че недопускането на война изисква сериозни промени вътре в самата Германия. Ако се вземат под внимание историографските концепции, в които като една от причините за двете световни войни се посочват противоречията в паралелните, протичащи с различна скорост процеси на политическа и икономическа модернизация¹⁴, то разгледаните по-горе тезиси позволяват уверено да стигнем до следното заключение: през 1945 година християндемократическите политици разбират, че политическата модернизация трябва да доминира и да управлява икономическата. Приемането през 1949 година на Основния закон на ФРГ потвърждава това в пълна степен. В неговия преамбюл четем: “Съзнавайки своята отговорност пред Бога и хората, въодушевен от стремежа си да служи на делото на мира в целия свят като равноправен съюзник в обединена Европа, германският народ прие по силата на своята конституционна власт настоящия

Основен закон...”¹⁵. Чл. 24 касае непосредствено темата на настоящата статия: “1. Федерацията може по законодателен път да предава своите суверенни права на междудържавни институции. 2. За осигуряване на мира Федерацията може да се включва в системата за взаимна колективна сигурност; при това тя ще се съгласи с такива ограничения на суверенните си права, които трябва да доведат до установяване и осигуряване на мирен и стабилен ред в Европа и в отношенията между народите от целия свят...”¹⁶. **Независимост на страната чрез политическо модернизиране**, и за това в окончателния си вид свидетелства чл. 24, е **възможна само в европейски контекст**. Немските политици стават европеисти или по убеждение, или по необходимост. По този начин европейската идея през втората половина на 40-те години на XX век предполага две интерпретации. Според първата под това може да се разбира идеята за обединяване на европейските страни с цел недопускане на война. В тази трактовка доминира европеисткият контекст. Според втората на нея се гледа като процес, гарантиращ ефективността на вътрешните трансформации. За ХДС това означава осъществяване на неговата програма с подкрепата на окупационните власти и страните-съседки. Двете интерпретации съществуват съвместно в историческото пространство. Логиката на първата е доминиране на европейското, логиката на втората – европейското чрез националното. Вземайки предвид условията на следвоенното развитие на страната, политиките от ХДС най-вероятно още през 1945 година разбират, че възраждането на Германия – обновяването на страната – е възможно чрез проверена от времето миروгледна парадигма (социалното християнство) и чрез европейска политика като средство за нейното реализиране. В Германия от онова време *европейското е във всичко*. Какво си спомня за този период К. Аденауер? “Възможността за обединяване на Европа ми се струваше много по-реална, отколкото през 20-те години... Беше ми ясно, че ние, немците, ще можем засега да провеждаме външна политика само в ограничен мащаб. Наша външнополитическа цел трябваше да стане равноправното участие в мирното сътрудничество на народите за обединяване на нациите... победеният запазва правото си на живот и свобода...”¹⁷.

Парламентарната практика на ХДС и европейската политика.

От предходното изложение става ясно, че през началния етап на интеграцията не съществува цялостна представа за европейската идея. Под европейска идея понякога се разбира европейският контекст за решаване на немския въпрос. Практическата политика става възможна по-късно благодарение на допускането на партии и ландтази. Авторът ще разгледа по-долу фрагмент от дейността на един от тях. Става дума за парламента на провинция Северен Рейн-Вестфалия. Нейното създаване е обявено официално на 18 юни 1946 година след неуспешната конференция на съюзниците през 1946 година. Тази крачка намалява опасността от интернационализиране на Рурската област, показва стремежа на западните държави да интегрират своите окупационни зони във формиращите се структури. При анализа са използвани пленарните протоколи № 12 – № 17 от заседанията на ландтага през 1947 година¹⁸. В дневния ред са включени въпроси за репарациите, осигуряването на населението с хранителни продукти и отопление. (Отбелязвам: *не* за европейската политика!) Но в онези условия всички те са могли да бъдат решени само с помощта на съюзниците, контекстното обръщане към идеята за Европа. Първо ще бъдат представени текстове от изказвания на политици от ХДС, а едва след това те ще бъдат интерпретирани.

Министър-президентът на провинция Северен Рейн-Вестфалия К. Арнолд оценява ситуацията през 1947 година по следния начин: “Нашият народ е подложен на сурови изпитания от две страни. Първо, това са материалните бедствия... и второ, това е духовната депресия, която досега няма аналози... За първи път напоследък ми стана напълно ясно, че народът може да бъде унищожен не само чрез глад, студ и епидемии, но и... чрез упадък в настроенията, който разгражда духовното и морално самосъзнание” (№ 12, S. 3–4). Положението, от гледна точка на този политик, е извънредно сложно. Опасността от “духовна епидемия” се смята за повече от реална, а отговорността на политиците, както на немските, така и на съюзническите, не се подлага на съмнение: “Всеки закон, приеман от парламентарен орган, но оказващ се на практика неефикасен, има за цел да предизвиква хаос и осмива

демократията сред народа... И никой няма да ни попречи също... да направим изводи от състоянието на пълно изнемошение на нашите работници... и под тежестта на бедствията” (№ 12, S. 5). И по-нататък: “Светът трябва все пак да разбере, че Германия трябва да живее, ако Европа иска да се излекува. И това е ... едновременно задължение и поръчение да се работи за тази нова Европа заради всички сили” (№ 12, S. 11). В хода на дебатите представители от ХДС изказват мнения, потвърждаващи позицията на К. Арнолд. Д-р Брауда отбелязва по въпроса за партийните противоречия и за съюзниците: “...колкото повече политическите партии се обвиняват помежду си и колкото повече политическите партии се занимават с това да обвиняват немските органи на властта, толкова повече намалява техният кредит на доверие сред народа, а заедно с това и кредитът на набиращата темпове демокрация... Ние трябва да носим отговорност за хитлеристкия режим, това ни е ясно. Но най-малко ни е ясно в каква степен трябва да отговаряме за ужасната ампутация, която ни е причинена в Потсдамското споразумение” (№ 13, S. 36). Критиката към съюзниците не спира дотук: “...ние смятаме за наше задължение да напомним на съюзниците, че те имат юридически, морални и човешки задължения [пред немския народ]...” (№ 13, S. 40). По думите на д-р Брауда съюзническите власти трябва да създадат условия, за да могат немците да си помогнат сами. И накрая за Европа: ако в Северен Рейн-Вестфалия и в Германия ситуацията излезе извън контрол, то “по този начин ще бъде поставено под въпрос възстановяването на Европа” (№ 13, S. 42). Д-р К. Аденауер се изказва достатъчно рязко за опита да бъдат ограничени правата на местното самоуправление, като се отказва от избори в комуните, докато не бъде приет закон за местното самоуправление: “свободното самоуправление е съществена основа на свободната демокрация” (№ 16, S. 128). По-рано той също заявява: “Хората по места, в края на крайщата, са също толкова умни, колкото и ние” (№ 15, S. 124).

Донякъде подобен сценарий се наблюдава на дебатите по въпроса за репарациите. К. Арнолд отбелязва, че планът Маршал и демонтажът не са свързани един с друг. За него юридическият

аспект на репарациите остава неясен: “Репарациите трябва да се съгласуват само между държавите и да се предават от държава на държава. Политически е глупаво и икономически предизвиква много съмнения окупационните власти да получават репарации от частната собственост на лицата от окупираната страна” (№ 17, S. 2). При това той признава правата на европейските съседни да им бъдат възстановени загубите. В тази връзка той се обръща към може би най-важния от тях – към Франция: “Народът [има се предвид немският], на който почти във всеки град и в много села всичко напомня за... нощите от бомбената война, се е научил завинаги да ненавижда войната и има едно искрено желание – да построи отново новия си живот с мирен труд... Нашето най-силно желание е в отношенията между нас и френския народ чувството на недоверие и страх да бъде заменено с окончателно и искрено помиряване...”. Наред с демократичната конституция и унищожаването на властта на монополистичния капитал, според К. Арнолд, е възможна “обща икономика във въгледобивната и основните отрасли на промишлеността”. Именно немско-френското помиряване е в състояние да послужи като начало “за формиране на желаната от милиони европейска общност”. Тогава Германия ще постигне своята цел – “духовно и икономическо включване... в семейството на народите на равнопоставена основа” (№ 17, S. 6).

Д-р К. Аденауер подчертава: “Има само едно нещо на наша страна – и това е правото” (№ 17, S. 20). Според него са недопустими репарации от текущата продукция. Освен това при определяне на репарациите трябва да се има предвид целият обем на направеното от немския народ: разпределянето на немския златен резерв, използването на труда на немски военнопленници и на немски патенти и т.н. Той предлага заводите, в които след демонтирането не може да се започне производство, да бъдат оставени в Германия, като им се даде възможност да овъзмездят нанесените вреди с парични средства чрез така наречените репарационни сметки. Д-р К. Аденауер се обръща не към Франция, а към всичките страни: “Въпреки старанията на много дейни, демократично настроени хора, вредата, причинена от натрапения Версайски мир, нито веднъж не беше загладена. От Версай, като

се премине през 1933 година чак до войната през 1939 година – всичко това е един прав и последователен път... Ние [можем] отново да изживеем подобна игра... При това моралната ситуация в Германия днес... е много по-опасна, отколкото през 1918 година...” (№ 17, S. 23).

Какви изводи могат да се направят от тези изказвания? Първо, немските политици подлагат на критика съюзниците и отправят към тях както редица искания, така и предложения за подобряване условията на живот на населението. Второ, в практическата политика политиците се сблъскват с проблема как да избегнат духовния нихилизъм, какво и как да противопоставят на заплахата от “духовна депресия”. Както се вижда от Кьолнските и Франкфуртските тезиси, политиците от ХДС и преди това са се съобразявали с тази опасност. Европейската идея би могла да стане средство за постигане на равноправие на немците, с помощта на което те биха получили възможност да се борят с предизвикателствата на времето, включително с нихилизма. И К. Арнолд, и К. Аденауер настояват за доминиране на правото в отношенията с немската нация. Не трябва да се забравя, че общогерманските искания са обнародвани в една от провинциите на тогавашна Германия. В резултат от практическата политика европейската идея получава още едно значение: тя става контекстна. Без нейното споманаване, развиване и реализиране не би било възможно нито едно политическо предложение. Сравнете всички цитирани по-горе изказвания и отговорите на въпроса с какво завършват. Със заплахата, с предупреждение относно осъществяването на европейската идея, идеята за мирно съвместно съществуване. Какво освен това обединява всички изказвания? Мисълта за равноправие и суверенитет със следното обяснение: дайте ни повече власт и възможности, не бива да се страхувате от нас, ние ще градим своята политика в европейския контекст. Контекстността на европейската идея изисква още едно уточнение: с възраждането на християнската ценностна парадигма от ХДС обединяването на Европа дава възможност да се промени немското национално пространство, като му се придадат наднационални черти¹⁹. В условията на окупационни зони, на две държави, немското самосъзнание в

Западна Германия може да се развива само като наднационално. Практическата политика, илюстрирана с фрагмент от дебатите в ландтага на провинция Северен Рейн-Вестфалия, демонстрира нагледно, че е необходимо да се има предвид и инструменталността. Под този термин се има предвид, че европейската идея съдържа и разработва инструментариум за постигане на равноправие от немците, за запазване на това равноправие, както и гаранции за цялото по-нататъшно развитие. Бъдещите икономически успехи довеждат до това, че европейската политика се асоциира с условията за запазване на стабилността, а също така се разглежда като средство за тази стабилност.

Да се върнем към заглавието на статията и да разгледаме въпроса какво представлява европейската политика на ХДС през 1945 – 1950 г. Това е търсене на *вътрешнополитически* пъгища за реформиране на страната, за нейното равноправно и протичащо с еднакви темпове политическо и икономическо модернизиране. Чрез европейската политика се формира европейската идея в нейния немски вариант. За Германия тя става нов вариант на зараждане на имперската идея. Тази теза се нуждае от пояснение. Поради късното формиране на нацията, догонващото модернизационно развитие и централното положение между Запада и Изтока на Европа, Германия дълго време се опитва да осъществи идеята за лидерство с помощта на агресивни стремежи, мъчейки се да сплоти под своя власт значителни териториални масиви в центъра на Европа. Това е и същността на германската имперска идея. Двете световни войни нагледно демонстрират цялата илюзорност и пагубност на подобни действия. Европейската идея предоставя на страната съвсем друга възможност за въплъщаване на имперската идея. Европейската идея като наследничка на предишната имперска идея съдържа два важни елемента: 1) с нейна помощ ФРГ би могла да получи сълидерство, тъй като друго не е възможно нито тогава, нито сега; 2) с нейна помощ ФРГ би могла да си гарантира сигурност за вътрешнополитически експерименти²⁰. Отказът от лидерство и преориентацията към сълидерство означава вътрешна инвентаризация, което и става в резултат на търсенето на програма – в нашия пример на Християндемокра-

тическия съюз. Практически същото може да се види и при социалдемократите.

В нашия сборник има статии за влизането на държави от Централна и Източна Европа (ЦИЕ) в ЕС. Ще си позволя някои разсъждения, свързани с въпроса за двете начала в интеграцията – немското и на страните от ЦИЕ. Включването на последните в интеграцията, от моя гледна точка, се отличава от немското по следното: 1) наличието на еталон, създаден вследствие на успешната аprobация на интеграционния модел; 2) необходимостта от нагаждане към еталона, липсата на такъв творчески процес във вътрешната програмна инвентаризация, какъвто наблюдавахме в Германия; 3) различната проблематика: обсъждат се не целите и средствата, а изгодите, включително институционалните. Отбележете: съзнателно не се дискутират усвояването на демокрацията сред населението, ролята на държавата, вариативността на демокрациите и икономическите модели в интеграционния процес. Като се базираме на историческия опит, на интеграционните начала, можем да забележим и следното: европейската политика първоначално е елитарна в този смисъл, че е ограничена до елитарен наднационален диалог, необходим за постигане на компромис и разбиране на по-нататъшните насоки на развитие. Понастоящем тя се транслира в масите. Съществува ли елитарен консенсус сред новите държави-участнички? Еднакви ли са процесите на транслиране на европейската политика при новите и при старите държави-участнички? Мисля, че не. Европейският съюз даже сега не е еднороден. А това в бъдеще може да доведе до редица трудности.

БЕЛЕЖКИ

¹ Вж. една от последните публикации на тази тема: **Lieberknecht, C., Rachel T., Reimers S.** U.a. Christ sein in der Politik: Hermann Ehlers heute – anlässlich seines 100. Geburtstages. Sankt Augustin, 2004.

² Kölner Leitsätze: Vorläufiger Entwurf zu einem Programm // Dokumente zur parteipolitischen entwicklung in Deutschland seit 1945: Programmatik der

deutschen Parteien, bearb. Und hrsg. Von Ossip K. Flechtheim. Bd. 2. Teil 1. Berlin: Wendler, 1963, s. 31.

³ Leitsätze der Christlich-Demokratischen Partei im Rheinland und Westfalen: Zweite Fassung der Kölner Leitsätze // Programmatik..., s. 34.

⁴ Kölner Leitsätze..., s. 30.

⁵ Ibid, s. 31.

⁶ Ibid, s. 33.

⁷ Fankfurter Leitsätze vom September 1945 // Programmatik..., s. 36.

⁸ Ibid, s. 37.

⁹ Ibid, s. 38.

¹⁰ Ibid, s. 41.

¹¹ Вж. по-подробно за това: **Кнопф, Г.** Kanzler: Die Mächtigen der Republik. München, 2000, s. 19-85.

¹² Frankfurter Leitsätze..., s. 42.

¹³ Ibid, s. 44.

¹⁴ Вж. в тази връзка статията на А. И. Патрушев “Х.-У. Велер и немската социално-научна история” (Новая и новейшая история. 2004. № 3. С., 149–159), в която в частност се казва: “Спецификата на разбирането на Велер за модернизацията се състои в това, че той разглежда историята на немското общество не просто като процес на модернизиране, а като паралелно съществуване на елементи от традицията и модерна. Именно затова... той издига концепцията за “отбранителната модернизация”... В средата на XIX век в Германия съвпадат две революции – успешната индустриална и претърпялата крах политическа. Това още веднъж потвърждава мисълта на Велер за частния диахронизъм на икономическото и политическо развитие” (с. 156).

¹⁵ Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland. Berlin, 2002, s. 13.

¹⁶ Ibid, s. 25.

¹⁷ **Adenauer, K.** Erinnerungen: 1945 – 1953. Stuttgart; Hamburg, 1965, s. 35–36.

¹⁸ Landtag Nordrhein-Westfalen: Sitzungen № 12 – 17. Düsseldorf, 1947. В бележките по-нататък се посочват само номерът на протокола от заседанието и страницата.

¹⁹ Тази теза не подценява ролята, която са изиграли политиците от немската социалдемокрация в процеса на оформяне на наднационалното пространство. Освен това Западна Европа не е била особено религиозна. Авторът иска да подчертае друго: християнството притежава историческа

легитимност, то е свързвало, а в определена степен и сега свързва европейската общност на народите. Именно то представлява основна съставна част на понятието “европейска идентичност”. Нещо повече, неговото актуализиране чрез партийната идеология води до това, че държавното отстъпва – макар и само на ниво декларации – на втори план, давайки приоритет на личностните ценности, на индивидуалното. Защитата на личността означава гаранция за мир. Ключовата дума “мир” още тогава, много преди глобализацията, демонстрира, че възможностите на националната държава са ограничени, че съществуват проблеми, които се решават ефективно само съвместно.

²⁰ Вж. по-подробно: **Синдеев, А. А.** Европейская политика ФРГ (конец 40-х годов XX века – начало XXI века): краткая характеристика. Тверь, 2002.